

Віктор Заїка, доцент Глухівського педуніверситету

Глухівщина в часи становлення неплюєвського «Братства»

Значущі суспільні експерименти, до яких належить діяльність Хрестовоздвиженського Трудового Братства, мають позитивні наслідки при наявності історичного місцевого підґрунтя та громадської підтримки, що відмічається на Глухівщині кінця XIX, початку XX століть.

Діяльність заснованого Миколою Миколайовичем Неплюєвим Православного Хрестовоздвиженського Трудового Братства біля містечка Ямполь та хутора Воздвиженськ [1, с.8] стало можливим внаслідок християнських пошуків самого засновника Братства та реалізації комплексних суспільних реформ уряду Російської імперії, що почалися скасуванням кріпацтва.

Але ще досить довгий час після 1861 року провінційне життя Глухова залишалося традиційним. Спогади другого президента Всеукраїнської Академії наук Миколи Прокоповича Василенка подають детальне описання Глухова 70-х років XIX століття: «Принос иконы из Глинской пустыни в Глухов и возвращение ее обратно 2 августа, затем четыре ярмарки в году вносили заметное и большое оживление в сонную глуховскую жизнь. Никакие другие чрезвычайные события не волновали обывателей [2, с.62].

Можливо, моментом «пробудження» суспільства став постріл Каракозова в імператора Олександра II. Для багатьох стало зрозумілим, що це - симптом майбутніх суспільних катастроф. Саме в цей момент і починається духовно-педагогічна та господарсько-організуюча діяльність М.М.Неплюєва на Глухівщині. Родина Неплюєвих займала перше місце за кількістю земель в Глухівському повіті - 25 000 десятин [3, с.345]. 1 «нестандартні реформи першого землевласника повіту були б неможливі без підтримки місцевого земства, очолюваного М.А.Терещенком та відомим економістом та істориком Ф.М.Уманцем [4, с.454-455]. Активно діяла повітова земська управа під головуванням повітового предводителя

дворянства В.І.Туманського [5, с.139]. В пореформений час великі кошти у нову забудову Глухова вкладає сім'я Терещенків [6, с.42-43].

Основи фінансової могутності Терещенків були закладені в середині XIX століття. Саме тоді новою для України цукровою справою зацікавився глухівський купець Артемій Терещенко, який після реформи 1861 року не тільки зміг заволодіти чималими ділянками землі під бурякові поля та цукроварні, а й налагодити значне виробництво в нових економічних умовах.

Справу батька підхопили і продовжили три його сини - Микола, Федір та Семен, і підтвердженням тому є їхні справи, які лежали у трьох площинах: земство, освіта і благодійництво.

Просвітницько-благодійницька діяльність Терещенків відкрила нову сторінку в розвитку Глухова, до розбудови і благоустрою якого вони доклали свою працю, енергію, кошти. Ця діяльність зосереджувалась на піклуванні про охорону здоров'я і просвіти перш за все незаможних верств населення.

За практикою тих років засновані філантропічні заклади діставали назви на честь своїх фундаторів. Так з'явилися у місті лікарня св. Єфросинії (на честь Єфросинії Григорівни Терещенко), ремісниче училище Миколи Артемійовича Терещенка, дитячий притулок для дітей сиріт Артемія Яковича Терещенка, трикласне міське училище Федора Артемійовича Терещенка [7, 69].

Фундаментальність архітектурної забудови Терещенками Глухова ґрунтовно дослідив історик архітектури, Лауреат державної премії з архітектури В.В.Вечерський [8, с.247-346].

Необхідно відмітити, що, маючи колосальні кошти, Терещенки будували за певною програмою: храми, заводи, житло для робітників, лікарні, школи, вкладали кошти в меценатство. Жодного ресторану, кабаре тощо.

Розташування Глухова між Москвою і Києвом давало можливість бути в курсі всіх ідейно-культурних пошуків як російської, так і української культури, а міське земство і, особливо, глухівські меценати Терещенки,

Дорошенки, Кочубеї, Неплюєви та інші, опікувалися розширенням фондів бібліотек. Все це створювало солідну базу виховання майбутніх діячів культури «срібного віку», які або народилися, або навчатися в Глухові.

Талант вдосконалюється в певному оточенні. Духовна «аура», створена глухівським земством наприкінці XIX ст., зробила Глухів одним із визначних центрів національного відродження України. Є.Маланюк, описуючи занепад України наприкінці XVIII ст., коли були зруйновані традиції «мазепинського бароко», вказував, що відродження українського живопису почав Г.Нарбут, а поезії - М.Зеров. Саме в Глухові зійшлися ці два молоді українські таланти і пізніше співпрацювали [9, с.73-74].

Глухівщина відома і як місце діяльності знаної родини Дорошенків. Петро Дорошенко зібрав тут численні рукописи, гетьманські універсали, автографи козацької старшини і духівництва, чималу бібліотеку. Це зібрання опрацював історик О. Лазаревський. Звертався до П.Дорошенка Георгій Нарбут, вивчаючи українську геральдику та орнаменти. У 1918 р. виходець із Глухова гетьман Павло Скоропадський, маючи проблеми з формуванням уряду, звертався спочатку до Петра Дорошенка, а коли той відмовився, посилаючись на нежить, попросив допомоги у глухівчанина, уроженця села Есмань Миколи Прокоповича Василенка.

На Глухівщині часто перебував відомий історик Дмитро Дорошенко. Присутність старшинських родів Глухівщини — Туманських (с. Чорториги), Скоропадських (с. Полошки), Марковичів (с. Сваркове), Кочубеїв (с. Ярославець) — створювала неповторне історичне тло, неперервність буття і світовідчуття української гетьманської столиці.

У Глухові споруджуються резиденції Кочубеїв, Неплюєвих, Миклашевських, Олександровичів. У 60-70-х роках XIX ст. місто переживає свій ренесанс [10, с.49].

Архітектурною окрасою Глухова стала резиденція Неплюєвих, одна з перших монументальних забудов, що з'явилися в місті після пожежі 1784 року та заборони Катериною II відбудови Глухова.

Садиба розташована в східній частині історичного середмістя (вул. Києво-Московська, 37) поблизу історичного комплексу навчальних закладів — Учительського інституту, чоловічої гімназії та ремісничого училища ім. Ф.Терещенка. Займає наріжну ділянку біля перетину вулиць Києво-Московської та Інститутської (первісно — Квасніковської, згодом — К.Маркса) в оточенні фронтальної з розривами малоповерхової забудови. Садиба розпланована таким чином, що головний будинок займає наріжне становище, виходячи чолом і причітком на червоні лінії вулиць, відповідно, Києво-Московської та Інститутської.

Садиба була заснована глухівським поміщиком Іваном Неплюєвим, одразу після реалізації класицистичного перепланування передмість Глухова у 1803-1805 рр. Мурований одноповерховий головний будинок збудований у першій третині ХІХ ст. У 1860-х рр., за власника Миколи Івановича Неплюєва, будинок перебудували.

Декор інтер'єру значною мірою зберігся: скульптурне декоративне ліплення стель з рослинними мотивами, білі кахляні печі й каміни. На початку ХХ ст. за проектом художниці Гульової для цього будинку були виготовлені меблі в стилістиці віденської сецесії, проте вони не збереглися.

З цим будинком пов'язані життя і діяльність видатного релігійного мислителя, педагога і громадського діяча Миколи Миколайовича Неплюєва (1851-1908), котрому садиба перейшла від його батька й належала до смерті.

М.Неплюєв був також відомим колекціонером і меценатом. В його глухівському будинку зберігалася велика колекція старовинного живопису, меблів, порцеляни, інших творів декоративно-ужиткового мистецтва. На базі цієї колекції на початку ХХ ст. організовувалися виставки.

Тут, у будинку Неплюєвих, сталася подія, яка проклала шлях у велике мистецтво глухівському гімназистові Георгію Нарбуту. 1906 р. тут було організовано велику мистецьку виставку, на якій експонувалися твори і класиків (Аполлона Мокрицького) і початківців. Юний Г.Нарбут експонував ілюстрації до книжки «Війна грибів», що мали успіх і принесли авторові

значний гонорар. З цими грошима він вирушив до Санкт-Петербурга — за фаховим вишколом і славою провідного російського та українського графіка [8, с.333-336].

При безпосередній допомозі і організаційній ініціативі М.М.Неплюєва у Глухові 1874 року відкривається вчительський інститут (зараз Глухівський державний педагогічний університет ім.Олександра Довженка). Цей навчальний заклад вславлений багатьма своїми випускниками [11, с.4,10, 18].

До розпису храму при Хрестовоздвиженському Братстві був залучений відомий глухівський художник і фотограф, викладач креслення та малювання у вчительському інституті Олександр Павлович Шапорін (батько відомого радянського композитора Юрія Шапоріна - автора опери «Декабристи»). Пензлю О.П.Шапоріна належить картина «Благословіння дітей», для роботи над якою М.М.Неплюєв збудував спеціальний павільйон зі скляним дахом [10, с.12-13].

Державні і культурні традиції Глухівщини, активне середовище освічених та перспективно мислячих особистостей (в тому числі і земських діячів) всіляко сприяло реалізації педагогічних та економічних задумів М.М.Неплюєва. Йому вдалося те, чого не змогли зробити ні Сен-Сімон, ні Фур'є, ні Оуен.

Література:

1. *Авдасев В.Н.* Трудовое Братство Н.Н.Неплюева. Его история и наследие. - Сумы, 2003.
2. *Василенко М.П.* Вибрані твори: у 3-х томах.:Т.3. Спогади. Щоденники. Листування. - К., 2008.
3. Россия. Полное географическое описание нашего отечества. Под ред. В.П.Семенова.- С.-Пб., 1903.
4. Сумщина в іменах. Енциклопедичний довідник. - Суми, 2003.
5. *Рахно О.Я.* Земська реформа 1864 р. і запровадження земського самоврядування у Глухівському повіті Чернігівської губернії //Сіверщина в історії України: Матеріали сьомої науково-практичної конференції. - Суми, 2008.
6. *Ковалинский В.В.* Семья Терещенко. - К., 2003.
7. *Жукова С.П.* Благодійницька діяльність родини Терещенків у культурно-освітній справі Глухова //Збереження історико-культурних надбань Глухівщини. Матеріали Першої науково-практичної конференції. Глухів, 2002.
8. *Вечерський В.В.* Пам'ятки архітектури й містобудування Лівобережної України. - К., 2005.

9. *Зайка В.В.* Глухів в історії української культури доби «Срібного віку» // Збереження історико-культурних надбань Глухівщини: Матеріали Першої науково-практичної конференції. - Глухів, 2002.

10. *Зайка В.В.* Глухівський період у житті М.П.Василенка // Вісник національної академії наук України. 2006, №6.

11. *Белашов В.І., Гурець М.П., Зайка В.В.* Глухівський державний педагогічний інститут (1874-1994 рр). - Суми, 1994.

12. *Левит С.И.* Юрий Александрович Шапорин. Очерк жизни и творчества. - М., 1964.